

Ampt Epe

Nr 89 – december 1989

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 05788-1316

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 20,- per jaar

Bestuur:

Voorzitter: W. Terwel
Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen
Telefoon 05788-1455

Sekretaresse: Th. te Riele-ter Laak
Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen
Telefoon 05788-1316

Penningmeester: W. van Putten
Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe
Telefoon 05780-13579

Leden: M. Endendijk
F. Zandstra

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (7)

Kontakt met de landelijke organisatie

In dit deel zullen de volgende twee vragen aan de orde komen:

1. Welke kontakten waren er tussen het hoofdbestuur, de propagandiste en de plaatselijke afdelingen Epe en Heerde?
2. In hoeverre speelden onderwerpen die in De Ploeger aan de orde werden gesteld door op plaatselijk niveau?

Het beleid van de Bond voor Vrouwenkiesrecht werd uitgestippeld door het hoofdbestuur dat gevestigd was in Amsterdam. De bestuursleden hadden voor ten hoogste vier jaar zitting. Hiermee wilde men voorkomen dat het beleid van de Bond teveel bepaald zou worden door enkele personen, zoals dat het geval was in de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht. Naast het hoofdbestuur funktioneerden er Provinciale Raden waarin iedere afdeling een afgevaardigde kon benoemen. Vervolgens waren er de plaatselijke afdelingen en vond éénmaal per jaar de Algemene Jaarvergadering plaats.

Afdeling Epe

In de bronnen is niets te vinden over deelname van de afdeling Epe in de Provinciale Raad. Wel liet de afdeling zich elf maal vertegenwoordigen op algemene jaarvergaderingen, waarbij de afdeling in 1914 één maal iets naar voren bracht bij monde van mevrouw Hooiberg-Vlasveld. Zij had kritiek op het beleid dat de Bond voerde ten aanzien van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht en vond de manier waarop de Bond propaganda voerde onder de leden der Vereniging niet juist. De relatie tussen de Bond en de Vereniging was onderwerp van gesprek op de algemene jaarvergadering van 1914. Deze relatie was verslechterd door het verschijnen van de brochure "Wat is het verschil". Deze brochure was uitgegeven door de Bond en handelde over de verschillen tussen beide organisaties. Het hoofdbestuur zocht de oorzaken van de slechte verstandhouding echter meer in het succes dat de Bond had gehad op de tentoonstelling "De Vrouw 1813-1913" en in de wrijving over het volkspetitionnement voor grondwettelijke gelijkstelling, een initiatief van de Vereniging waarvan de Bond niet meedeed.

Kontakt tussen de hoofdbestuur en de afdeling Epe bestond er nauwelijks. In november 1911 werd een briefwisseling gevoerd over een door de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht uitgegeven toneelstuk dat de afdeling graag wilde opvoeren. De sekretaresse Izaachsen-Dudok van

Heel antwoordde namens het hoofdbestuur dat daar geen bezwaar tegen bestond. Wel attendeerde zij de afdeling op het stuk "Ontwaakt" van Marcellus Emants dat bij de Bond te verkrijgen was. In 1912 was er contact over de opheffing van de afdeling Heerde en over een door de afdeling Epe ingezonden lied dat mogelijk als nieuw Bondslied gebruikt zou kunnen worden. Het hoofdbestuur schreef waardering te hebben voor de tekst maar de melodie bezwaarlijk te vinden, namelijk de Marseillaise. Het deed te veel denken aan het lied der Internationale en was daarom niet neutraal genoeg, aldus de brief. Verder waren er kontakten over enkele financiële aangelegenheden. Jaarlijks stuurde de afdeling een verslag aan het hoofdbestuur. Hierin deed de Eper sekretaresse uitvoerig verslag van de gehouden activiteiten en beschreef zij het ledenverloop.

In een advertentie in De Ploeger van september 1911 werd een nieuwe Bondspropagandiste gevraagd die de vertrekkende propagandiste mejuffrouw Steverding zou moeten opvolgen. Benoemd werd mejuffrouw Staas die in september 1912 enkele Veluwe afdelingen bezocht, waaronder Epe. Zij was vol lof over de vorderingen van deze afdeling en sprak met het Eper bestuur overeen eventueel op te richten afdeling in Vaassen. Een maand later keerde zij terug, belegde een vergadering in Vaassen, legde huisbezoeken af en had wederom lovende woorden voor het Eper bestuur. Toen in 1912 het bestuur in Heerde aftrad, was zij dan ook blij dat de afdeling Epe de propaganda voor haar rekening wilde nemen. Zij speurde na enkele maanden hier een toenemende belangstelling. In oktober 1913 werd haar hulp ingeroepen in Vaassen waar het nog kersverse bestuur aftrad. Ook hier nam Epe de propaganda over. Mejuffrouw Staas stimuleerde het opzetten van praktische kursussen en in december 1913 was zij inleidster op een propaganda-avond in Epe. Het duurde twee jaar voor Staas de afdeling weer bezocht. Zij bemiddelde bij een konflikt dat gerezen was tussen het bestuur en enkele leden. Om wat voor konflikt het ging is niet duidelijk. Wel was de huishoudelijke vergadering hierdoor in de war gelopen. In juni 1916 was de propagandiste actief in Apeldoorn. Zij probeerde een afdeling Apeldoorn-Vaassen op te richten, wat echter mislukte. Haar laatste bezoek aan Epe dateert van november 1916, toen zij een lezing hield en enkele huisbezoeken aflegde.

Het orgaan van de Bond was het reeds enkele malen genoemde blad De Ploeger dat van november 1907 tot november 1919 verscheen. Leden ontvingen het blad gratis, voorstanders betaalden 50 cent en niet-leden 60 cent per jaar. Tot september 1912 was het een kwartaalblad, daarna verscheen het maandelijks. Naast propaganda voor vrouwenkiesrecht en algemene politieke kwesties was er plaats voor allerlei onderwerpen

die de positie van de vrouw betroffen, zoals bijvoorbeeld de ongelijke beloning van mannen en vrouwen en beroepsonderwijs voor meisjes. Verder was er een speciale rubriek voor nieuws uit de afdelingen. Epe werd vaak in deze rubriek vermeld. Speelden onderwerpen die in De Ploeger aan de orde kwamen ook een rol in Epe? In het voorjaar van 1914 werd het volkspetitionnement voor Plaatselijke Keuze gehouden. Dit petitionnement drong aan op wijziging van de drankwet. De Bond wilde hiervoor niet gevraagde propaganda maken en beriep zich op artikel 5 van de statuten dat dit verbood. Artikel 3 sprak echter over het geven van voorlichting over vragen die voor de vrouw van belang waren. Het hoofdbestuur raadde daarom aan pro- en contra-avonden te beleggen. In de Eper Courant verscheen 7 maart 1914 een advertentie waarin aandacht werd gevraagd voor dit petitionnement. De ondertekenaars waren leden van het Eper Drankweerkomité waaronder enkele leden van de Bond. Ook verscheen over dit petitionnement een ingezonden brief van dokter Windemuller, lid van zowel de Bond als voornoemd Komité. Bij de Eper afdeling van de Bond bestond belangstelling voor dit onderwerp. Reeds in februari 1914 werd een lezing georganiseerd met als onderwerp "De vrouw en de drankstrijd". Spreekster was een lid van het plaatselijk Drankweerkomité.

Aan het reeds genoemde Volkspetitionnement voor Grondwettelijke Gelijktelling dat georganiseerd was door de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht en ook in het voorjaar van 1914 plaatsvond, nam de Bond geen deel. De Eper Courant wijdde aan dit petitionnement slechts enkele regels en binnen de afdeling Epe werd over dit petitionnement niet gerept.

Over het verzoek zich als organisatie aan te sluiten bij de Nederlandse Anti-Oorlogsraad in het voorjaar van 1915 waren de meningen binnen het hoofdbestuur verdeeld. In De Ploeger vond over deze kwestie een discussie plaats. Tegenstander van aansluiting was mr. van Dorp. Het was volgens haar in strijd met de statuten en daarbij vond zij het ongewenst dat verenigingen met een verschillend doel zich aaneensloten. Voorstander was mr. de Jong van Beek en Donk. Hij vond de zaak te belangrijk om er een principiële kwestie van te maken. Hij wees erop dat de Bond bij het uitbreken van de oorlog toch ook tijdelijk haar activiteiten had stilgelegd. Het hoofdbestuur besloot tot aansluiting mits de algemene vergadering haar goedkeuring hieraan hechtte. Deze besliste echter afwijzend waardoor het voorstel werd ingetrokken. In Epe sloeg de N.A.O.R. aan. Een Bondslid wist honderd nieuwe leden voor deze raad te werven.

Toen de grondwetswijziging in 1917 aan vrouwen passief kiesrecht gaf, konstateerde de Bond dat nog maar weinig vrouwen zitting hadden in

overheidsinstanties. Men hoopte dat, nu er vrouwen in de gemeenteraden zouden komen, dit spoedig zou veranderen. Ook wees de Bond op de afwezigheid van vrouwen in plaatselijke distributieorganisaties die tijdens de oorlog in veel gemeenten waren opgericht. De redactie van De Ploeger vond dat vrouwen voor alle taken geschikt waren, voor enkele zelfs meer dan mannen. In augustus 1917 wendde het hoofdbestuur zich tot alle politieke organisaties met het verzoek vrouwen op verkiezingslijsten te plaatsen. Ook de Eper afdeling van de Bond wendde zich tot de plaatselijke kiesverenigingen met het verzoek vrouwen als lid toe te laten. Hier werd enthousiast op gereageerd. Tevens nam de afdeling stappen om een vrouw in de Eper Brandstoffenkommissie te krijgen, wat echter niet lukte.

Nu passief vrouwenkiesrecht was verkregen en actief kiesrecht hopelijk niet lang op zich zou laten wachten, bezon het hoofdbestuur zich op de toekomst van de organisatie. Men besloot in 1920 op te gaan in een nieuwe vereniging: Unie van Vrouwenbelangen. Voor de vrouwen en mannen van de Eper afdeling betekende dit het einde van hun activiteiten. Men sloot zich niet aan bij de nieuwe organisatie en hief de afdeling in 1919 op.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat het contact tussen het hoofdbestuur en de afdeling Epe vrij summier was. Meer contact was er met de propagandiste Staas, die naast het houden van lezingen bemiddelde bij gerezen moeilijkheden. Zij had grote waardering voor de Eper afdeling. De onderwerpen die in De Ploeger aan de orde kwamen, bleken aan te sluiten bij de onder de leden levende ideeën.

De afdeling Heerde

De afdeling Heerde liet zich noch in de Provinciale Raad noch op de algemene jaarvergaderingen vertegenwoordigen. Wel had men contacten met het hoofdbestuur die voornamelijk gingen over de slechte financiële situatie van de afdeling en de moeilijkheden die men had om propaganda te maken. Het jaarverslag van 1912 sprak over "het conservatieve dorp waar geen animo is". De sekretaresse bood in het najaar van 1912 dan ook het ontslag aan van het Heerder bestuur, daarbij in een begeleidend schrijven een somber beeld gevend van Heerde. Propaganda maken was onmogelijk wegens de hoge kosten, bovendien moest men heel voorzichtig zijn met het kiezen van een onderwerp voor een lezing, aldus de sekretaresse. Misschien dat een bioskoop zou werken, anders moest men maar een paar zendelingen sturen, spotte zij. Toen de afdeling na een jaar weer zelfstandig kon functioneren, stuitte zij spoedig weer op financiële problemen. De afdeling wilde een bekende spreekster

uitnodigen, maar kon dan niet meer aan de financiële verplichtingen van de Bond voldoen. Het hoofdbestuur werd om advies gevraagd.

Dat het sekretariaat van de Heerder afdeling niet stil zat, bleek uit het aantal brieven dat de eerste jaren verstuurd werd:

1911 - 4 brieven
1912 - 20 brieven
1913 - 3 brieven
1914 - 36 brieven
1915 - 3 brieven

De jaarverslagen die aan het hoofdbestuur werden toegezonden waren kort en handelden grotendeels over financiële zaken.

September 1912 werd de afdeling bezocht door de Bondspropagandiste Staas. Deze vond de situatie in Heerde niet rooskleurig en kwam een maand later terug om te spreken over een betere manier van propaganda voeren. Zij kwam bij dit gesprek echter tot de konklusie dat het bestuur niet geschikt was voor haar taak en maakte dan ook geen enkel bezwaar toen dit bestuur haar ontslag aanbood. Het liefst zag zij dat Heerde een sub-afdeling van Epe zou worden. Zij verloor de afdeling niet uit het oog. Van april 1913 tot april 1914 hield zij, zoals wij in het vorige hoofdstuk zagen, drie propaganda-avonden in Heerde en Wapenveld. Haar laatste bezoek dateert van maart 1916. Zij sprak op een bijeenkomst in Wapenveld.

J. P. den Breems-in 't Veld.

De Kamp van Oldebroek

De Kamp van Oldebroek, in de volksmond beter bekend als "De Kamp", werd in 1877 in gebruik gesteld als de Artillerieschietsschool. Hoewel niet in de gemeente Epe gelegen, had men in Epe toch geregeld met de Kamp te maken. Dat lag aan de opzet van dit militaire oefenterrein, dat alleen in de periode van mei tot november werd gebruikt. Ieder jaar verscheen er in de pers een bericht omtrent deze periode, zoals bijvoorbeeld in het Algemeen Handelsblad van 22 maart 1887:

"De legerplaats Oldebroek zal van 9 Mei tot 21 October worden betrokken door het vaste personeel van de artillerie-schietsschool uit Zwolle, onder bevel van den majoor H. W. Alma tot het houden van schietoefeningen". 's Winters was er alleen een minimale bewaking, de vaste staf was dan gevestigd in Zwolle.

Dat veranderde in 1914 toen het complex werd ingericht als opvangcentrum van Belgische burger-vluchtelingen, later bij de val van Antwerpen, ook van Belgische geïnterneerde militairen. Na hun vertrek in 1918, was de Kamp nog enige tijd interneringsoord van krijgsgevangenen van velerlei nationaliteit, maar meest Russen en Polen, die via Nederlandse havens werden gepatriëerd.

In 1922 werd de vaste staf permanent in de Kamp gehuisvest en werd de naam veranderd in Artillerie Schietkamp (ASK). Verscheiden stafleden woonden in Epe en de commandant Kapitein Wanninkhof was in Epe een bekend figuur.

Tot aan de mobilisatie in 1939, kwamen er gedurende de zomer regimenten artillerie om er enkele weken schietoefeningen te houden. Vaak betrof dit reservisten, dienstplichtigen die voor herhalingsoefeningen voor korte tijd onder de wapenen waren geroepen.

Er was op de vrije zondag, vooral voor de ver van hun garnizoensplaats gelegerde regimenten, weinig gelegenheid om naar huis te gaan. De verveling sloeg toe en hoewel er al in 1890 een militair tehuis op de Woldberg werd geopend, kwam het vaak tot een bezoek aan de café's in Epe, met alle gevolgen van dien. Op de terugweg naar de Kamp werden dan nog de café's van H. Huiskamp (nu 't Jagertje) en van G. Lokhorst (inmiddels verdwenen) aangedaan. Ik herinner mij nog weinig verheffen-de tonelen met dronken militairen op de Tongerenseweg.

In de loop der tijden waren er herhaaldelijk incidenten die de burgemeester noodzaakten zich tot de kampcommandant te wenden, zoals in 1881, als tijdens de Eper kermis een dertien-tal artilleristen zich zo misdragen dat de burgemeester aan de kampcommandant vraagt: "in verband met deze treurige geschiedenis", of deze zijn troepen wil verbieden de tapperij van Lucas Stindt te bezoeken.

Op 12 maart 1890, dus aan het begin van het "seizoen", vraagt de burgemeester aan de kampcommandant om, evenals vorige jaren, patrouilles naar Epe te sturen in verband met de daar aanwezige militairen.

Het is, aldus de burgemeester, wel nodig, want: "de laatste drie zondagen bewogen zich eenige artillerie- en geniesoldaten op meer luidruchtige toon voort dan nodig was om van hunne vroolijke stemming te doen blijken".

Blijkens een brief d.d. 30 juni 1901 van de burgemeester aan de directeur van de Artillerieschool, is het met een patrouille uit de Kamp volkomen uit de hand gelopen. De patrouillecommandant had zijn manschappen verlof gegeven om een uitvoering van de "Harmonie" in de tuin van hotel "Veluwe" te bezoeken. Daar raakten zij beschonken en kregen ruzie met burgerbezoekers, waarbij zij gebruik maakten van hun sabels. Ook de commandant bleek onder invloed te zijn. Één belhamel werd in arrest gesteld.

Op 12 oktober 1903 schrijft burgemeester Sweerts de Landas een hele boze brief aan de kampcommandant. Met zijn gezin per rijtuig op weg van Heerde naar Epe is hij op een woeste manier gepasseerd door wachtmeester Bontekoe te paard. Met moeite kon zijn koetsier de paarden voor het rijtuig in bedwang houden. Veldwachter Vossen wordt op pad gestuurd, maar wachtmeester Bontekoe weet nergens van; hij is helemaal niet in Epe geweest!

In oktober 1904 klaagt F. van de Wissel (wonende op "Oost-Raven") dat zijn dienstbode op de Tongerenseweg lastig is gevallen door militairen. De burgemeester geeft hiervan wel kennis aan de luitenant Kol van de schietsschool te Zwolle (de Kamp was dus al in winterslaap), maar hij relativeert de zaak door op te merken dat de heer Van de Wissel wel wat veel ophef van de zaak maakt en zelfs blij geeft van anti-militaire gezindheid (de heer Van de Wissel was doopsgezind. VdBr.).

Is het toeval dat 12 jaar later, op 9 december 1916, weer een werknemer van Van de Wissel het slachtoffer wordt van bruto geweld door militairen uit de Kamp? Op de Tongerenseweg, op weg naar het dorp om post voor zijn werkgever te halen, wordt hij zowel op de heenweg als de terugweg lastig gevallen door enige militairen, die hem onder meer een messnee in de nek en over de vingers toebrengen.

Volgens de Eper Courant is het te hopen dat men in de legerplaats Oldebroek maatregelen tegen deze overlast neemt. Maar intussen zei men – vooral vrouwen – gewaarschuwd, aldus het bericht.

In de Eper Courant van 15 mei 1907 wordt gesuggereerd dat een verbod voor militairen om Epe te bezoeken, wellicht het gevolg zal zijn van "laffe baldadigheid", gepleegd door militairen.

Ruim een maand later heeft veldwachter Vossen van de sabel gebruik

moeten maken tegen twee militairen, die hem brutaliseerden toen hij hen gelastte op te houden met zingen. Door een paar toeschouwers bijgestaan kon hij de lawaaimakers overleveren aan de sergeant van de patrouille.

De gemeente draagt ook het hare bij aan de goede gang van zaken tijdens het patrouille-lopen van de militairen. Op 29 juni 1911 besluiten burgemeester en wethouders om aan militairen die 's zondags patrouille lopen in Epe, van gemeentewege per man een flesje bier te verstrekken. Met de aankoop daarvan wordt bode/veldwachter Huysen of veldwachter Vossen belast. In de volgende jaren zien wij op de gemeenterekening dan ook jaarlijks een post ten bedrage van $\pm f$ 8,- voor deze tractatie. Het bier wordt geleverd door Stindt, het café waarvan de burgemeester zich in 1881 afvroeg of het niet verboden diende te worden voor militairen!

Met de mobilisatie van 1914 kreeg de Kamp een geheel andere bestemming. Het werd opvangkamp voor de Belgische vluchtelingen. In de Eper Courant verschijnen regelmatig oproepen voor kleding en speelgoed. Later worden deze vluchtelingen – voor een groot gedeelte bestaande uit ouderen, vrouwen en kinderen – overgeplaatst naar een barakkenkamp in Nunspeet. Gevluchte Belgische militairen werden toen in de Kamp geïnterneerd, waar zij werden bewaakt door Nederlandse militairen.

Ook hiermee kreeg men in Epe af en toe te maken. Op 20 februari 1915 hielden veldwachter Vossen en een korporaal op het Wisselseveld een militair aan, die op wacht uit de Kamp was gedeserteerd.

Op 11 augustus 1915 leek de situatie erger, een groep van 73 gedeserteerde militairen vertrok uit de Kamp richting Gortel, omdat zij ontevreden waren met de verlofregeling. Daar werden zij door twee patrouilles, nadat enige schoten waren gelost, aangehouden en teruggebracht naar de Kamp en daar gevangen gezet.

De Eper Courant van 27 februari 1915 bericht te hebben vernomen dat ook Belgische militairen herhaaldelijk de Kamp ontvluchtten. Overigens waren deze Belgen vaak werkzaam buiten de Kamp, zij vulden vaak de opengevallen plaatsen aan van Nederlandse mannen die onder de wapenen waren geroepen. Zo werkten zij bij de boeren in de IJsselstreek (Dienen an de Diek, Kampen 1983). In Tongeren maakten zij een stuk grond gereed voor bosbouw, dat sedertdien het "Belgenstuk" wordt genoemd. Dat men ook misbruik maakte van deze werkkrachten, blijkt uit een publicatie van de burgemeester d.d. 6 oktober 1915, waarin wordt voorgeschreven dat het loon van de geïnterneerden gelijk moet zijn aan dat van de "Hollandse" arbeiders.

Van criminaliteit onder deze geïnterneerden is weinig bekend, of het mag de Belg zijn die op 29 september 1915 een onbeheerde fiets bij Van

Lohuizen in Epe wegpakt en er mee naar de Kamp rijdt, waar hij de fiets achter een struik deponeert. Een vroeg geval van joy-riding?

In 1916 wordt een Belg, vroeger werkzaam bij Mulder ten Kate in Vaassen, verdacht van diefstal van drie fietsen en kleding. De Eper Courant tekent hierbij aan:

"Hoewel wij met het lot der Belgen zeer begaan zijn, moeten wij toch onze afkeuring uitspreken over zulke daden. Het is niet het eerste geval in onze gemeente, al eerder is zooiets voorgekomen".

Op 26 januari 1916 meldt de Eper Courant een vechtpartij tussen Nunspeeters en Belgische geïnterneerden, waarbij een Belg wordt gewond. Op 6 december 1916 is het in Epe weer raak. Op die dag besluiten burgemeester en wethouders in verband met onregelmatigheden die zich hebben voorgedaan tijdens een dansavond in hotel "Veluwe", tijdelijk, "in elk geval zolang de militairen in kamp Oldebroek verblijven aan de eigenaar het houden van dansuitvoeringen op zondagavond te verbieden".

Lastige en ongewenste elementen onder de Belgische vluchtelingen moesten, aldus een provinciale aanschrijving d.d. 20 februari 1918, worden opgenomen in het vluchtoord Nunspeet of zij moesten worden uitgeleid naar België.

In juni 1916 werd het interneringskamp Legerplaats Oldebroek opgeheven. De geïnterneerden werden overgebracht naar Zeist en Harderwijk; alleen de geïnterneerden die in de omgeving werkzaam waren, bleven. Het Belgische muziekcorps, dat voordien al verschillende uitvoeringen in Epe had gegeven, nam afscheid van Epe en het bracht een serenade aan de graven van de overleden Belgen op het rooms-katholieke kerkhof in Epe.

De meeste Belgen waren katholiek en kerkten in Epe. In de oude rooms-katholieke kerk (later de Coop. Landbouwvereniging) kon men hier en daar nog inscripties aantreffen van Belgen die zich daar klaarblijkelijk tijdens de mis hadden verveeld!

Op 18 december 1918 vertrokken de laatste Belgische geïnterneerden weer naar hun vaderland.

"Zij vertoefden zoo lang in ons midden als medeburgers dat er banden van vriendschap zijn ontstaan die niet gauw zullen worden vergeten", schrijft de Eper Courant.

Maar er komen nieuwe vreemdelingen in de Kamp. Krijgsgevangenen van de slagvelden van Europa, werden via de Nederlandse havens gerepatriëerd en in afwachting daarvan werden zij opgevangen in de Kamp. Het waren meest Russen en Polen en zij zwierven nogal eens in de omgeving rond, ook Vaassen werd bezocht, zoals de Eper Courant van 2 januari 1919 meldt:

"Zij waren slordig gekleed en hier en daar gingen zij vrijmoedig de woningen binnen en vroegen om geld en eten. De politie bracht hen terug naar Oldebroek".

Een oudere Epenaar herinnert zich deze Russische krijgsgevangenen in de persoon van een man, "haveloos gekleed met een grote muts op, die alleen maar riep van "brot, brot".

Op 4 januari 1919 klaagt de burgemeester bij de kolonel, commandant van het interneringskamp Oldebroek over het gedrag van de rondzwervende Russische krijgsgevangenen. Zij hebben een jongen een brood proberen af te pakken en een meisje werd door hen aangehouden, doch bij benadering van een voorbijganger weer vrijgelaten. De burgemeester beklaagt zich in deze brief ook over de geringe politiemacht die hij ter beschikking heeft om toezicht te houden. Wel blijkt dat hij twee rijksveldwachters extra ter beschikking heeft.

Één en ander schijnt toch geholpen te hebben want volgens een berichtje in de Eper Courant d.d. 11 januari 1919 zijn alle Russische krijgsgevangenen die nog in de gemeente ronddwalen, door de politie opgepakt en naar de Kamp getransporteerd.

In mei 1919 is er sprake van geïnterneerde Polen, die in de omgeving rondzwerven. Volgens de Eper Courant: "op zichzelf geen bezwaar en men zou deze mensen hun uitstapje gunnen. Nu zij echter misbruik van sterken drank maken en zooals Zondag lastig worden, is door den burgemeester verzocht dit bezoek te verbieden".

Maar het kan nog erger! Op 14 juni 1919 beklaagt de burgemeester in een brief aan de kampcommandant dat in de gemeente een transport Russische krijgsgevangenen werd aangetroffen onder geleide van Nederlandse militairen die eveneens onder invloed van drank waren.

In de loop van 1919 werden deze geïnterneerde krijgsgevangenen afgevoerd.

L. van den Bremen.

Algemene ledenvergadering

De jaarlijkse ledenvergadering werd gehouden op woensdag 8 november in de Eper Gemeentewoning. Er was weinig belangstelling. Slechts 11 leden waren aanwezig.

In 1988 heeft de historische vereniging Ampt Epe met de historische verenigingen in de regio tot samenwerking besloten. Onze tijdschriften worden met "gesloten beurzen" uitgewisseld. Verder bezoeken wij elkaars vergaderingen en houden elkaar op de hoogte van onderzoekingen, uitgaven en dergelijke.

Met de historische verenigingen uit Elburg, Hattem, Oldebroek en Nunspeet willen wij komen tot een uitgave van een boek over landgoederen en buitenplaatsen op de Noordveluwe.

De financiën zien er niet rooskleurig uit. De kascommissie bij monde van de heer Vreugdehil bevond de boeken in goede orde. De heer J. C. Kreffer gaf zich op als nieuw kascommissielid.

Het secretariaat gaat van de heer W. van Putten naar mevrouw Th. A. M. te Riele-ter Laak. Met dank aan de heer Van Putten, die jarenlang twee functies waarnam. Het penningmeesterschap blijft onder zijn hoede.

De heren F. Zandstra en W. Endendijk waren aftredend en herkiesbaar. Zij zijn wederom voor vier jaar bestuurslid.

De Kadastrale Atlas is in een gevorderd stadium. Er worden vrijwilligers gevraagd om de laatste hand te helpen leggen.

Na het huishoudelijke gedeelte en pauze was het woord aan de heer Van Heiningen uit Tiel. De eerst aangekondigde heer H. Ummels uit Apeldoorn was verhinderd. Zijn lezing houden wij nog tegoe.

De heer Van Heiningen is een enthousiast bestuurslid van de stichting Oude Gelderse Kerken. Deze stichting probeert oude kerken voor het nageslacht te behouden.

Met prachtige dia's en levendige verhalen schetste hij ons "de kerk als cultuurmonument". Al eeuwenlang wordt het Gelders landschap gemarkeerd door ongeveer 120 oude kerken. Die zijn met enorme inspanning gebouwd door onze voorouders en hebben altijd een centrale functie gehad in het stads- of dorpsleven. Het zijn stuk voor stuk monumenten van geschiedenis en kunst die het waard zijn ook voor het nageslacht te behouden. Eenmaal waren zij bedehuis voor de gehele gemeenschap. Maar de kerkklokken riepen de kerspelgenoten of poorters ook bijeen als er gevaar dreigde. Gevaar van naderende legers of roversbenden danwel van een door de dijk gebroken rivier. De 'clockenslagh' riep hen op te helpen een brand te blussen of een kade te dichten. De "geërfden" kwamen bijeen in de "buyck vande kerck" om over de gemeenschapsbelangen te beraadslagen en "kerckespraeck" was de belangrijkste

nieuwsbron. Zij zijn beeldbepalende elementen in steden en dorpen en geven ons belangrijke informatie over bouwkunsten en technieken uit voorbije tijden. Omdat die monumenten niet verloren gaan is de stichting Oude Gelderse Kerken opgericht. Op veel plaatsen zakken de torens scheef, lekken de daken en scheuren de muren. De onderhoudskosten stijgen en de kerkgemeenschappen zijn te klein geworden om de voor ons allen waardevolle cultuurmonumenten te onderhouden. De rijksoverheid subsidieert in de kosten van kerkrestauraties, maar door de bezuinigingen wordt het moeilijker voor deze bijdragen in aanmerking te komen. De voor de eigenaar overblijvende kosten zijn veelal te hoog om door de kerkgemeenschap opgebracht te kunnen worden. Noodzakelijke restauraties blijven daardoor achterwege en gerestaureerde kerken dreigen soms snel weer opnieuw te vervallen. De stichting Oude Gelderse Kerken tracht daarom bedreigde kerken over te nemen, te restaureren en te onderhouden. Doelstelling is daarbij de kerkgebouwen zoveel mogelijk voor de eredienst te behouden. Voorzover dit binnen deze bestemming mogelijk is, worden zij voor het publiek opengesteld. Deze lezing had een groter publiek moeten bereiken.

D. te Riele.

Mededeling betreffende genealogische bronnen Heerde

De genealogische bronnen die in Heerde in de leeskamer in kopie en/of microfiche voorhanden zijn kunnen ook worden geraadpleegd tijdens afwezigheid van de archivaris. Het gaat om de volgende bestanden:

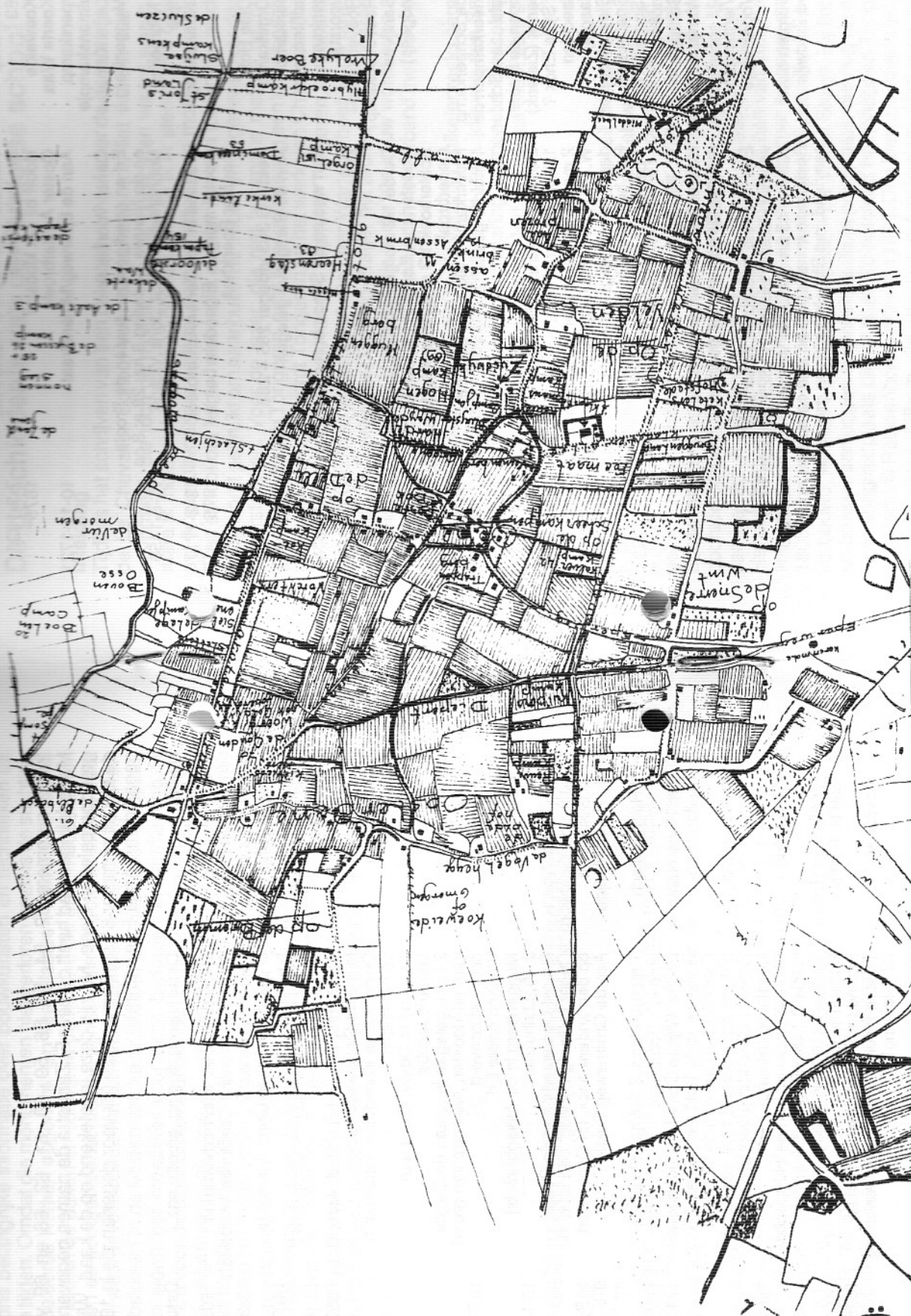
- doop-, trouw- en begraafregisters van vóór 1811 op kopie;
- burgerlijke stand 1811-1892 op microfiche, inclusief huwelijksbijlagen 1811-1842 (de huwelijksakten en Veessen 1811-1817 zijn er nog niet, maar worden binnenkort verwacht);
- bevolkingsregisters 1860-1920 op microfiche (dit bestand is ook in Hattem te raadplegen op microfiche);
- diverse andere kleine bestanden en klapper.

De archivaris, G. Kouwenhoven.

Veldnamen te Oene (10)

In de nummers 32, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 66 en 69 van het Mededelingenblad heeft de heer F. Zandstra de namen gegeven van de grondpercelen in Oene. Nu zijn deze ingetekend op de kaart. Wij geven de lijst uit nummer 61 er nogmaals bij (dit voor degenen die in 1982 nog geen lid van Ampt Epe waren).

Naam	Omschrijving, ligging, grootte enz.	Datum enz.
- de Aalpozen		
- de Aalskamp	in Oenderbroek, krant-advertentie	1905
- de Assenbroek	2 ha.67 a. Weiland Oosten de Weteringh. Leenakte boeken	13-3-1700
- het Bluyster Kampje	In der Zuutwijck te Oene. Leenakte boeken	1402
- de Boelenkamp	Weiland gelegen aan de Santgrave N. de Bovenhorst	11-2-1667
- de Bies a campken	Verpondingen inv. No... Oud. Arch. Epe	1668
- de Bonte Bok	In 't dorp Oene - boerderij	
- de Bremen	Ooster Oene Warveltien, zaailand in de Laarsenk	15-3-1726
- Bruggeland	Zaailand in Ooster Oene van Lubbert Jacobs	
- de Eecmaat	2 hont. gelegen in ... aan de Z-zijde van het klooster. Aankoop van grond door het convent	1473
- de Elsbosch	Weiland onder Erf	
- Elzenbosch	Muggenberg in de Assenbrink bij J. W. Dalhuizen	15-5-1726
- de Goude Woert	Grenst Oostwaarts aan de Ooster Oener Lichweg-Lijkweg; een stuc	1557
- later ook; Goldworm	op den andere enck, tot Osoterwert	9-8-1712
- de Harde Weijde	Aan de Groeneweg Sektie F 211	en 1675
- 't Heeren slach	7 morgen land. 3 1/4 ha. 't Weerds-land in 't Voorbroek	1675
- den Hogenkamp	In Zuid Wijk te Oene Leerakteboeken	1718
- St. Jorisland	Is van de kerk. Sektie E 103 en 270. Groot 0,23.10 ha. aan de vloeddijk	
- de Kalvercamp	Met de Agt ackers N.zijde van de Groote Scheerkamp-verkoop kloostergoederen	1908
- Kerkeland	Weiland onder erf van de Muggenberg sektie D 145-386-388-389 en 390	15-2-1717
- Ketellershofstede=ketellerskamp	Gelegen aan de koekamp van het klooster te Oene	1550
- Kievitsnest	Eigendom Burgemeester Wolfsen Tussen Houtweg en Ooster Oenerweg (G. Stokking)	1675

– "Het Klooster"	Verkoop van het klooster	1908
– de Koekamp	Weiland 1 m. 383 r. = 1.39.51 ha.	
– E 163	St. Joris Vicarie	7-3-1828
– de Koeweide	Hoort bij het klooster	1675
– de Koerte Waa	Ooster Achterbroek	
– Kuyperskamp	Aan de Eperweg/Molenstraat	10-11-1721
– Keulmanskampje		
– de Lage Kampjes	Oener Voorbroek	
– de Muggenberg	Erf en goed gelegen tussen de Froote- en de Nieuwe Wetering 8 ha; 28 a; 8 ca.	
– het Nijbroeker- kampje	Nonnenweyde ? St. Joris Vicarie	11-6-1450
– het Nonnenslagh	Weiland in het Oener Achterbroek groot 7 morgen. Eigendom burge- meester Boeckholt	18-2-1717 1675
– de Olde Hof		
– de Orgelkamp	Sektie G 363 vroeger 285 + 286	
– Papenkamp	Aan de Santgrave gelegen	29-10-1743
– de achterste		
– Papenkamp	Ten westen de Stroombreed	15-1-1811
– de voorste		
– de Roevenkamp=	Molenkamp	
– de Reuvevenkamp?		
– de Santjens	Derde 1/2 morgen weijland - verkoop	24-4-1639
– (Zandgens)	kloosterland. Kamp in het Oener	10-5-1681
	Achterhoek 1/3 morgen weiland in	30-3-1618
	Oenerbroek	
– op de Scheerkamp	Kalverkamp 3 akker op de groote ...	1629
– (Scheerkampen de	1 molder gesaai	
– groote ... en Scheer- kampen de kleine).		
– Sielenck (Zielenk)	Land W. de Grote Weteringh	11-6-1660
– ook Sylre Enck ?	1/2 morgen land op ...	1452
– 't Slaechjen	2 morgen in het Oener Voorbroek	
– 't Slaagje)	W. de Hoofdgrave (bij Pannerdse brug)	
– de Sleysekampjes	derde halve morgen	
– de Snerre wint	Een hoff en land - 2 morgen	1749
– het Sompje; het	1 ha hooiland in 't Oenerbroek	10-1-1813
– Sumpke;		
– de Sompjes		
– "de Venenberg"	Huis of hof ... + kampje zaailand met houtgewas aaneen gelegen	17-2-1773
– de Viermorgen		
– de Vogelhegge	Een heytveld waarop de Windmolen	1511
	van het klooster stond? In 1625 verpacht	1625
– de Vörgten akker	303 r. = 43 are. St. Joris Vicarie	7-3-1828
– Goed Zuidwijk	Bestaande in huys, hof en een campjen saayland, het Bluystercampjen genaamt.	

"Een school om lief te hebben"

De geschiedenis van de Tongerse school

Inleiding

Tijdens het schrijven van een beknopt verhaal over de geschiedenis van de Le Chevalier School voor de schoolkrant, liet ik heel wat zaken onvermeld, die toch de moeite van het publiceren waard waren. Naar mate ik meer archiefstukken doorlas, raakte ik er sterker van overtuigd, dat ik een uitvoeriger verhaal over de school zou moeten schrijven.

"Een school om lief te hebben" is de titel van een folder, die sinds eind 1988 wordt gebruikt om naar buiten te treden en gegevens over de school te verstrekken. Voor de lezer, die niet bekend is met de naam of de geschiedenis van Tongeren, geef ik ter oriëntering een korte beschrijving ervan. Uitvoeriger wordt Tongeren en het werk van Charles le Chevalier belicht in het boekje van de heer R. Wartena "Tongeren, de geschiedenis van een Gelderse buurschap". De heer Wartena heeft in de jaren 70 in opdracht van mevrouw D. Honig-Prager het archief van Tongeren geordend en beschreven. Het onderwijs in de 19e eeuw wordt even aange-roerd om gebeurtenissen uit het verhaal in het verband met de ontwikke-lingen van die tijd te kunnen zien.

Dat in dit mededelingenblad het begin van mijn artikelenreeks samenvalt met een verhaal over meester Wesseldijk van Lijda van den Bremen-Jonker is toeval. In een volgende aflevering zal meester Wesseldijk door mij als onderwijzer worden geschetst. Het vult elkaar mooi aan, denk ik.

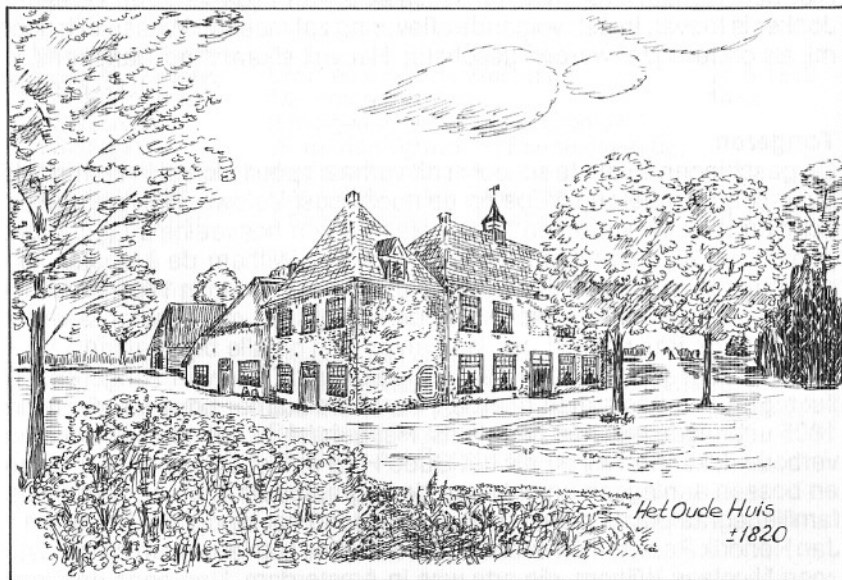
J. C. Kreffer.

Tongeren

De geschiedenis van de school in dit verhaal speelt zich af in en rond de buurschap Tongeren bij Epe op de noord-oost Veluwe. Halverwege de achttiende eeuw waren de boerderijen en een hoeveelheid land in dat gebied het eigendom van Meester Nicolaas Wilhem de Meester, die burgemeester was van Harderwijk. Na diens overlijden in 1763 erfde zijn dochter Cornelia Maria, vrouw van de Elburgse burgemeester Meester Jan Hendrik Rauwenhoff, het land en op één na alle boerderijen.

Het duurde niet lang of Jan Hendrik raakte in de ban van Tongeren. Hij liet tegen een bestaande boerderij een herenkamer bouwen, die hij in 1805 uitbreidde met een herenhuis. Het geheel, zij het meerdere malen verbouwd, kennen wij nu als het Oude Huis en het Stekje. Hij liet lanen en bossen aanleggen en ontwierp de begraafplaats, die nog steeds als familiebegraafplaats dienst doet. Zo ontstond het landgoed Tongeren. Jan Hendrik Rauwenhoff overleed in 1815. Drie jaar later stierf zijn oudste zoon Nicolaas Wilhem, die arts was in Amsterdam. Nog eens drie jaar

later werd de nalatenschap van Jan Hendrik verdeeld. Hierna kocht zijn kleinzoon Jan Hendrik, zoon van de overleden Nicolaas Wilhem, het aandeel van de andere erfgenamen, waardoor hij eigenaar werd van Tongeren. Hij had veel plannen met het landgoed, maar als beginnend koopman niet veel geld en hij kon niet anders doen dan Tongeren in stand houden. Veel tijd om de reis "naar buiten" regelmatig te maken had hij ook niet, maar gelukkig hield zijn tante Geertruida Johanna, zuster van zijn vader en weduwe van Albert Strockel, een oogje in het zeil. Zij woonde in Kampen en verbleef elk jaar van april tot oktober op het Oude Huis, van waar zij een levendige correspondentie met haar neef onderhield. In 1825 trouwde Jan Hendrik met Anna van Heurn. Zij gingen in zijn ouderlijk huis wonen aan de Heeregragt bij de Lelijgragt in Amsterdam, waar Jan's moeder in 1828 overleed. Vijf jaar later, op 11 september 1833 stierf Jan Hendrik; hij was 34 jaar oud. Zijn vrouw had nu alleen de zorg over de vier jonge kinderen Nicolaas Wilhem Pieter, Lodewijk Willem Ernst, Anna Petronella Johanna en Frans. Een vriend van de familie, Charles le Chevalier, werd toeziend voogd. Hij was ook koopman in Amsterdam en getrouwd met Jeanne Dorothea de la Fontaine Schlüter, die in 1842 overleed. Drie jaar later trouwde Le Chevalier met Anna van Heurn en nam het beheer van Tongeren op zich. Het is niet de opzet van dit verhaal om alle activiteiten van Charles le Chevalier de revue te laten

passeren; hier zullen wij ons tot de school beperken. Zijn betekenis voor Tongeren vinden wij beschreven in het boekje van de heer R. Wartena: "Tongeren, de geschiedenis van een Veluwe buurschap".

Het lager onderwijs in de 19e eeuw

Op de 17e en 18e eeuw bestond elementair onderwijs, dat werd gegeven op de Nederduitse scholen, uit Godsdienst, lezen en schrijven. Wilden ouders hun kinderen Frans laten leren, de taal die in de hogere standen veel werd gesproken, dan werd de Franse school bezocht, waar ook wel rekenen werd onderwezen. Op de "echte" Franse scholen was Frans de voertaal. Dan waren er de scholen waar kinderen uit de hogere stand doelgericht voor hun toekomst werden voorbereid en werd er thuis particulier onderwijs gegeven bij adellijke families en patriciërs. Voor de arme kinderen bestonden hoofdzakelijk in de steden armenschoolen, waar elementair onderwijs werd gegeven. Op het platteland bezochten deze kinderen de gewone dorpsschool en werd het schoolgeld betaald door de kerk of het dorpsbestuur. Bijbel en catechismus waren belangrijke leerboeken, de bemoeienis van de overheid was beperkt en de invloed van de kerk was groot.

Er waren veel particuliere schoolmeesters, die van het schoolgeld alleen niet konden leven en nog een ander beroep uitoefenden. Kosters was veel voorkomend en de kerk zag dat graag, maar het waren ook wel andere beroepen als bode bij het gerecht of landmeter. Van regelmatig schoolbezoek was geen sprake en de regelmaat hing vaak af van de maatschappelijke achtergrond van het kind. Er waren ouders die het nut van onderwijs niet inzagen en het belangrijker vonden dat de kinderen meewerkten om het gezin op de been te houden. Die gingen dan in het geheel niet naar school of werden regelmatig thuis gehouden voor huishoudelijke werk. Op het platteland was de school vaak in de zomer gesloten. Het schoolleven speelde zich af in een lokaal, waar de meester achter zijn hoge lessenaar troonde met de plak en de roede onder handbereik. De leerlingen zaten op de grond of op banken, soms aan tafels en ieder was met zijn eigen les bezig.

Met de Lager Onderwijswet van 1806, een produkt van de Bataafse Republiek, was het lager onderwijs geregeld als een zaak van staatszorg. Klassikaal onderwijs werd voorgeschreven in lezen, schrijven, rekenen en Nederlandse taal. Onderwijzers moesten een akte van bekwaamheid behalen en het onderwijzerschap werd geleidelijk aan een volledige baan, al zagen wij in Epe in 1855 nog dat de onderwijzer van de eerste school ook koster en doodgraver was. Een korps schoolopzieners moest er op toezien dat het peil van het onderwijs werd gehandhaafd en de onderwijzers voor hun taak waren berekend.

De lager onderwijswet en het eruit voortvloeiende openbaar lager onder-

wijs ondervond tegenstand van orthodox protestanten en katholieken. Zij wilden een school voor bijzonder onderwijs, die aansloot bij de levensbeschouwing van het gezin; een protestants-christelijke respectievelijk katholieke school, betaald door de overheid. Daarnaast bestonden er scholen voor bijzonder (openbaar) onderwijs, opgericht door partikulieren of niet-kerkelijke groeperingen, die voor de oprichting geen medewerking van een gemeentebestuur hadden gekregen. Bij herziening van de grondwet in 1848 werd het bijzonder onderwijs wel erkend, maar de oprichting van bijzondere scholen werd er niet eenvoudiger door omdat ook in de erop volgende onderwijswet van 1857 geen financiële steun werd toegezegd. Overheidssubsidie werd pas onder bepaalde voorwaarden mogelijk door de wet van 1889. De oppositie, gevoerd tegen deze ongelijkheid, staat bekend als de "schoolstrijd".

In de tijd waarin dit verhaal zich afspeelt, heerste er onder een groot deel van de bevolking werkloosheid en armoede en veel ouders lieten hun kinderen als goedkope arbeidskrachten in fabrieken werken. Het schoolverzuim was groot, ook op het platteland, waar de kinderen van de boeren en landarbeiders mee moesten werken op het land. De Kinderwet van Van Houten maakte daar in 1874 een eind aan door te bepalen dat het verboden was kinderen beneden twaalf jaar in dienst te nemen of in dienst te hebben. Het gold niet voor huishoudelijke en persoonlijke diensten en er waren dus ontsnappingsmogelijkheden te over, ook voor het werk op het land. Niettemin heeft de wet ertoe bijgedragen de kinderarbeid terug te dringen.

Als in 1900 een ontwerp voor een Leerplichtwet in de tweede kamer wordt behandeld, wordt deze maar op het nippertje aangenomen. Bij de uitvoering van de wet werden ouders verplicht hun kinderen van 7 tot 13 jaar lager onderwijs te laten volgen. Met de realisatie van schoolverzuim wordt rekening gehouden door maximaal zes weken verlof toe te staan voor werk in de landbouw, tuinbouw, bosbouw, veehouderij of veenderij, kortweg landbouwverlof genoemd. In de onderwijswet van 1906 werd de subsidiëring van het bijzonder onderwijs uitgebreid en tenslotte bepaalde de Lager Onderwijswet van 1920 financiële gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs.

J. C. Kreffer.

De afscheiding (vanuit de Hervormde Kerk) in Epe - 1835-1843

Door Ds Chr. W. J. Teeuwen, ingeleid en samengevat door G. Kouwenhoven

Onlangs kreeg ik uit de papieren nalatenschap van Ds Teeuwen enkele brieven uit de tijd dat hij bezig was met het schrijven van een boek over de geschiedenis van de Afscheiding in Heerde, Hattem en Epe. Hij was daar mee bezig in de jaren dertig van onze eeuw, dus honderd jaar na de Afscheiding zelf. Ds Teeuwen was toen gereformeerd predikant te Heerde en vroeg en kreeg via briefwisseling medewerking van zijn collega's (ook hervormde) in de omgeving. De hervormde predikant van Oene moet hem twee originele verklaringen van afscheiding uit het hervormde kerkarchief van Oene hebben gestuurd, want die zaten bij de brieven die ik kreeg en die heeft Teeuwen ook volledig afgeschreven in zijn boek. Het andere originele stuk uit de vorige eeuw, wat ook tussen de brieven van Teeuwen zat, was een geschrift met gereformeerde doopschrijvingen van 1837-1843 uit Oene. Dit was voor mij aanleiding om de Afscheiding in Oene wat nader onder de loupe te nemen, maar ik kwam er al snel achter dat ik het werk van Teeuwen niet veel beter kon doen, zodat ik het raadzamer achtte om een uittreksel uit zijn boek te geven. Het boek is getiteld: Wegen Gods in Gelre, een bijdrage tot de geschiedenis der Afscheiding op den Noord-Oostelijken Veluwerand, en is uitgegeven door J. H. Kok N.V. te Kampen in 1935. Met name de bladzijden na 106 beschrijven de geschiedenis van de Afscheiding in de gemeente Epe. In zijn voorwoord bedankte Teeuwen de gemeentesecretarissen van Heerde en Epe, de heren Rakhorst en Van der Roest, die inzage gegeven hebben in de gemeente-archieven en de hervormde predikanten De Vries te Heerde, Buenk te Veessen, Goedhuis te Epe en Van de Pol te Oene, die "alles gedaan hebben om mij in het onderzoek van de kerkelijke archieven de behulpzame hand te bieden". Welnu, wij weten intussen dat dit behalve tot een goed boek ook heeft geleid tot het afdwalen van enkele archiefstukken. Teeuwen concentreerde zijn boekwerk in Wapenveld, Heerde, Oene en Tongeren, welke plaatsen samen later de Christelijke Afgescheiden Gemeente van Heerde vormden. Wij laten Teeuwen voorlopig verder aan het woord.

Een dienstvaardig burgervader, de eerste Afgescheiden godsdienstoefeningen onder Epe

In de gemeente Epe voerde een ijverig burgervader het bewind. Het was burgemeester Gustaaf Willem van der Feltz. Deze burgemeester was

van meet aan vast besloten geweest de beweging der Afscheiding zo fel mogelijk tegen te gaan. Terwijl in Heerde nog alles rustig blijft en de burgemeester aldaar niet eerder tot maatregelen tegen de Afscheidenen zal overgaan, of hij moet van hogerhand daartoe gedwongen worden, toont de heer Van der Feltz groter ijver. Met argusogen spiedt hij rond of de secte van Brummelkamp in zijn gemeente geen voet krijgt. En ja, reeds de 11de januari 1836, een paar maanden nadat Brummelkamp in Hattem was afgezet, bevljigt hij zich om de Officier van Justitie te Arnhem het volgende schrijven te sturen:

Epe, den 11 januari 1836

"Nr. 31

Op den 5den dezer heeft de afgezette predikant Brummelkamp in deze gemeente voor een getal van 18 personen in de woning van den landman Jan Peters van Tongeren, eene godsdienstoefening gehouden. Vermits het getal onder het bij de wet bepaalde was, zoo heb ik natuurlijk deswegen geen proces verbaal opgemaakt . . . Ik heb gemeend Uw E. G. hiervan te moeten verwittigen ten einde te kunnen nagaan of hietegen ook eenige vervolging moet plaats hebben".

Uit dit schrijven bespeuren wij, dat Brummelkamp reeds dadelijk na zijn afzetting een buitengewone activiteit aan de dag heeft gelegd. Niet alleen preekt hij geregeld bij de Wapenvelder molen, maar hij heeft ook zijn geestverwanten in Tongeren, in Epe en straks aan de IJsseldijk.

In burgemeester Van der Feltz zal al wat afgescheiden heet, stuiten op een bolwerk van verzet. Want nog geen drie weken is het proces verbaal aangaande Jan Peters van Tongeren verzonden, of een ander verbaal wordt naar Arnhem gestuurd. Ditmaal op verzoek van de man, die een der hechtste steunpilaren der Afscheiding in Epe is geweest: Herman Mulder. Reeds in december 1835 had deze Mulder zich van het Hervormd Kerkgenootschap afgescheiden en de dorpschaat tegen deze "fijne" laat op. Het zal ongeveer half januari zijn, of men gooit 's nachts al een ruit bij hem in. Mulder gaat zich beklagen bij de burgemeester. Deze belooft werk van de zaak te zullen maken. Maar de onbekende dader is niet te vinden. En van niet al te veel sympathie voor de Afscheidenen getuigt het bericht dat de burgemeester aan de officier zendt:

Epe, den 30 januari 1836

"nr 70

Ik heb de eer Uw E. G. te doen geworden Proces Verbaal door mij opgemaakt ten verzoek van Herman Mulder, eigen werk doende, en alhier woonachtig. Ik heb niet kunnen ontdekken die de dader of daders

zijn, de aanleidende oorzaak tot die ongeregelheden is mijns inziens dat deze man aan het hoofd staat van die weinige in deze gemeente welke zich van de hervormden hebben afgescheiden".

De houding van Van der Feltz jegens de afgescheidenen schijnt wel van een bijzonder onaangenaam karakter geweest te zijn. De toon, waarop hij over hen handelt in zijn officiële stukken is bijna altijd laatdunkend en schamper. Van een poging (zoals wij die herhaaldelijk bij burgemeester Van Meurs van Heerde aantreffen) om ook voor hen nog het beste te zoeken, geen schaduw of spoor. En dan die alleronderdanigste wijze waarop hij steeds de voortreffelijkheid zijner maatregelen onder de aandacht der hogere autoriteiten weet te brengen!

Wat Herman Mulder betreft, veel konden wij over hem niet meer te weten komen. Zijn bedagde kleindochter verzekerde mij, dat het wel zeker is, dat hij Brummelkamp nog in de Hattemer kerk heeft horen prediken. Bovendien was een zijner zonen, Gerrit Mulder, in dienst vlak bij de molen van Wapenveld, bij zekere Lubbert Eilander, die wij al spoedig onder de oudste Afscheidenen aantreffen. Men heeft steeds verzekerd, dat onder de heftigste vervolgingen Brummelkamp steeds blijmoedig en welgemoed was geweest. Gerrit Mulder diende de prediker herhaaldelijk als voorman om hem naar Oene, Tongeren en Elburg te rijden met een boerenwagen.

De gang der gebeurtenissen volgend in die dagen, kunnen wij verder constateren, dat na de brieven van de burgemeester aan de officier, ook de districts-commissaris J. A. I. baron Sloet actief geworden schijnt. Op 20 februari 1836 schrijft hij aan de burgemeester:

"Er loopen hier geruchten, dat ook onder Epe door Brummelkamp zou gepredikt zijn en dat daarna in het huis, waar zulks geschied zou zijn eenige glazen zouden zijn ingeslagen. Ik kan dit moeyelijk wegens Uw Ed. Gestr. stilzwijgen gelooven. Intusschen verzoek ik Uw Ed. Gestr. mij per omgaande post te berigten, wat hier van is".

Mr. Van der Feltz schrijft een uitvoerig antwoord om de districtscommissaris volledig in te lichten. Zie hier de toedracht hoe het met de godsdienst-oefening van dinsdag 5 februari te Tongeren gegaan is. De burgemeester had gehoord, dat deze godsdienst-oefening plaats zou hebben. En van te voren had hij Jan Peters van Tongeren gewaarschuwd, dat in geen geval het getal van 20 personen overschreden mocht worden. Zelf kan de heer Van der Feltz niet gaan zien of aan zijn bevel voldaan zou worden, omdat hij voor notariële bezigheden in Arnhem moest wezen. Maar hij heeft zijn veldwachter er heen gestuurd. En inderdaad, het geoorloofde getal was

niet overschreden. Dus was er geen reden om proces verbaal op te maken. "Alleenlijk", gaat hij dan voort, "heb ik nog een brief aan den Officier der Regtbank te Arnhem gezonden, houdende kennisgeving, dat Brummelkamp bij deze gelegenheid een paar mensen uit Beekbergen getrouwd heeft, doch hiervan heb ik niets vernomen. Wat betreft het inslaan van glazen ten huize waar de godsdienstoefening gehouden is, dat zijn niet dan valsche geruchten, ik zal Uw E. G. echter den sleutel geven, waar die geruchten vandaan komen. Men heeft omstreeks half januari bij zekeren Herman Mulder, die ouderling van de nieuwe gemeente alhier zich noemt, een glas ingeslagen of -gegooid. Hiervan heb ik proces verbaal opgemaakt en den bovengemelden officier der regtbank ingezonden, doch daar zulks bij nacht is geschied en de dader onbekend is, zoo is daaraan geen vervolg gegeven".

Wordt vervolgd.

De Kadastrale Atlas

Op 3 oktober hebben wij een uitnodiging gehad van de "Heerder Historische Vereniging" om een lezing bij te wonen over het vervaardigen of doen vervaardigen en het uitgeven van een "Kadastrale Atlas 1832" van de provincie Gelderland ter stimulering van het lokaal en regionaal historisch onderzoek en voorts al hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daarvoor bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.

De stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, is bezig van de eerste kadastrale plannen anno 1832, een heruitgave te maken, om het historisch onderzoek te vergemakkelijken.

Er zijn altijd mensen die willen weten "hoe ons dorp of onze stad er vroeger uitzag" en wie woonden in die mooie panden of winkels?

Wie had de meeste huizen of grond in bezit? Was die weg er altijd al of is van latere datum. Liep die beek vroeger ook al zo of is die om één of andere reden verlegd?

Dat soort vragen wordt soms gesteld omdat meer en meer mensen zich voor de toestand van vroeger gaan interesseren.

Om de oudste gegevens – die van 1832 – voor de belangstellenden bereikbaar te maken, kan dankzij de dienst van het kadaster en de openbare registers, zijn in 1832 voor ieder stukje grond in Nederland al die gegevens vastgelegd.

In de komende jaren zullen van alle gemeenten in Gelderland kadastrale atlassen verschijnen, die door de "Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland 1832", wordt bewerkstelligd.

Doet zich de vraag voor: "Wat is een kadastrale atlas?"

Deze bestaat uit een aantal kaarten met allerlei toelichtingen. Met behulp van deze op authentiek materiaal gebaseerde gegevens kan iedere belangstellende nagaan, hoe de plattegrond er van uw plaats uitzag 150 jaar geleden.

De hiervoor genoemde "Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland 1832" is in 1986 officieel van start gegaan en is een voortzetting van de "Werkgroep Kadastrale Atlas", die al in 1983 werd opgericht.

Ten behoeve van de Stichting wordt door een groot aantal vrijwilligers werkzaamheden verricht, onder andere het tekenen van kaarten en het overnemen van de verschillende gegevens.

Bij de tot stand koming van een kadastrale atlas van een gemeente wordt – zo mogelijk – nauw samengewerkt met de plaatselijke historische vereniging, oudheidkamer of andere groep belangstellenden.

Het werk van de stichting wordt financieel gesteund door het Provinciaal bestuur van Gelderland, Natuurmonumenten, Het Gelders landschap, de N.V. P.G.E.M. en door plaatselijke instellingen van zeer uiteenlopende aard (gemeentebesturen, banken, bedrijfsleven).

Er zijn reeds kadastrale atlassen verschenen, onder andere van de kadastrale gemeenten Renkum, Doorwerth en Oosterbeek, Arnhem, Lunteren, Doesburg, Elden en Nijkerk. Andere atlassen zijn in een vergevorderd stadium.

De stichting kan uw steun heel goed gebruiken door bijvoorbeeld donateur te worden voor een jaarlijkse bijdrage van f 25,- of door betaling ineens van f 100,- voor de periode van 5 jaar.

Natuurlijk kunt u één of meer atlassen kopen, waarvoor u dan als u donateur bent 20% korting krijgt bij de aankoop van zo'n atlas.

Bovendien ontvangt u regelmatig "Ons Bijblad", een periodiek met alle gegevens van de "Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland", waarin u nogeens wordt aangemoedigd donateur te worden.

F. Zandstra.

In aansluiting op bovenstaande kunnen wij u meedelen dat de werkzaamheden voor een atlas van de kadastrale gemeente Vaassen al voor een groot gedeelte gereed zijn. Door de heer A. Wolters van der Wey zijn de kadastrale kaarten al overgetekend. Er is nu nog hulp nodig voor het bewerken van de lijst van eigenaren/vruchtgebruikers. Deze lijst dient nog uitgesplitst te worden in verschillende rubrieken.

Voor een atlas van de kadastrale gemeente Epe/Oene moeten alle werkzaamheden nog gedaan worden. Het grootste werk is het overtekenen van de kaarten. Mocht u in de gelegenheid zijn hieraan mee te helpen, dan horen wij dit graag van u.

Voor alle werkzaamheden geldt dat deze thuis kunnen worden gedaan.

Wilt u hieraan meedoen dan gaarne uw aanmelding bij onze secretaresse mevrouw Te Riele met opgave voor welke werkzaamheden u zich beschikbaar stelt.

Degenen die zich op onze jaarvergadering al hebben opgegeven, behoeven dit niet opnieuw te doen.

In de loop van de maand januari 1990 hopen wij dan een vergadering te beleggen om de verschillende werkzaamheden te bespreken, toe te lichten en te verdelen.

Wij rekenen erop dat meerdere leden zich zullen opgeven.

Mocht u in uw kennissenkring nog personen weten die er wat voor voelen mee te doen, dan zijn zij ook na opgave hartelijk welkom.

W. Terwel.

Meester Wesseldijk

Wie op de algemene begraafplaats aan de Tongerenseweg in Epe het middenpad op loopt en daar zo eens om zich heen kijkt, zien op een gegeven ogenblik aan de linkerkant een grafsteen waarop staat:

BEREND HENDRIK WESSELDIJK
in leven hoofd der school in Tongeren.

geb: 24 aug. 1844 te Laren.

overl: 15 dec. 1908 te Tongeren.

en

LAMMERDINA JOHANNA KOESLAG

geb: 7 april te Laren.

overl: 23 febr. 1929 te Borculo.

Velen zullen er aan voorbij gaan en wellicht dat alleen een enkele zeer oude Epenaar er even bij stil staat en zich herinnert wie "Meester Wesseldijk" was.

Nu ben ik nog wel geen zeer oude Epenaar, maar toch zegt die naam mij wel degelijk iets. Want een enkele keer heb ik daar als klein meisje bloemen moeten neerleggen namens mijn grootmoeder.

"Kiend", zei zij dan, "goa iej is effenties veur mien noar et kaarkhof en leg dan wat bluumpies van mien op et graf van Meister Wesseldiek".

En, oh wonder . . . ik vond dat helemaal niet vreemd.

Want hoe vaak kwam ik daar al samen met mijn moeder. Ik denk dat het vroeger veel gewoner was, om op een kerkhof wat rond te lopen dan tegenwoordig. En zeker op zo'n oude begraafplaats was – en is – het goed wandelen.

Zelfs voor een klein meisje als ik was. Wij gingen er op 'visite' naar opoe en opa Bosch . . . naar Eppien-meuje . . . naar opa Jonker . . . en naar nog meer bekenden uit vroeger tijd, wiens gezichten ik nog nooit gezien had – behalve op een foto – maar allengs gingen zij toch meer en meer voor mij leven.

Bij het naar huis gaan kreeg ik dan een ijsje van – ik meen – tien of twintig cent. En voor een stuiver meer kwam daar nog een flinke toef slagroom bovenop.

Zo'n middag was voor mij helemaal niet naargeestig; integendeel zelfs. Want wanneer wij daar zo liepen en er werd mij een verhaal verteld over al die mensen, soms mooi – soms minder mooi – dan was het of mij hart open ging. Ik vond het allemaal zeer boeiend. En wat is er mooier dan dat de mens voortleeft in een goede herinnering. Want de goede herinnering is immers de beste erfenis die ons meegegeven kan worden. Zo'n goede herinnering is zeker Meester Wesseldijk.

En hoewel ik slechts vertellen kan, van wat ik uit brieven en 'horen zeggen' heb . . . Ik kan mij – denk ik – toch wel een redelijk goed beeld vormen van deze man. Temeer daar ik zijn familie later vrij goed gekend heb.

Berend Hendrik Wesseldijk wordt geboren op 24 augustus 1844 in het Gelderse Laren. Zijn ouders hebben daar de boerderij "de Montenije" nabij het landgoed Verwolde. Hij is het vijfde en jongste kind van Mannes Wesseldijk en Harmken Lodeweges. De kleine Berend Hendrik groeit daar op in een gezin wat – denk ik – intellectueel gezien boven de middelmaat ligt.

Eenvoudig religieus levend naar de gewoonten van de streek en van de tijd, met een sterk gevoel van eenheid met de natuur en een grote liefde daarvoor.

Er zijn vrij veel boeken in huis. Iets wat voor de eenvoudige hardwerkende boerenbevolking in die tijd toch niet zo vanzelfsprekend is. Zijn dochter Dirkje zal zich veel later herinneren: "Wat kon vader mooi vertellen over zijn jeugd. Dat hij speelde bij de kolk en van de avonden dat zij mekaar voorlezen".

Mede daaruit mogen wij opmaken, dat Wesseldijk een goede en beschermde jeugd gehad heeft. Hij zal er gespeeld hebben als elk ander kind en rondgedwaald door het ouderwetse Achterhoekse land. En wellicht is de kolk "Wesseldieks kolk" waar later de man van Dirkje, H. W. Heuvel over schrijft in zijn beleven over het oud-Achterhoekse boerenleven.

Wanneer Berend Hendrik er de leeftijd voor heeft, gaat hij naar school. Wij mogen aannemen dat hij op de dorpsschool in Laren naar school gaat,

bij meester Carel Iwan Postel. Maar zeker is dat niet. Wat wel zeker is, is dat hij het daar heel goed doet. En hij doorloopt de lagere school met gemak.

Boer worden is nu niet direkt zijn grootste wens, hoewel hij zijn hele leven vreugde vindt in dat immer regelmatige bestaan.

Hij wil graag verder leren en zijn onderwijzer steunt hem hier volledig in.

Het verhaal wil, dat vader Wesseldijk dan naar de Baron van Verwolde gaat om toestemming te verkrijgen voor het verder studeren van zijn zoon en wie weet: voor financiële hulp. Hoe het ook zij . . . de Baron schijnt in een goede bui te wezen en de beslissing valt positief uit. Hij voegt er echter wel aan toe: "Denk er aan Wesseldijk, honderd schoolmeesters en negenennegentig gekken".

Of dit verhaal juist is, kan ik niet onderschrijven, daar wij mogen aannemen dat vader Wesseldijk een eigengeërfde boer is op "de Montenije" en derhalve geen verantwoording hoeft af te leggen aan de landheer van Verwolde.

Ook komt de naam Wesseldijk tot 1900 niet voor in het pachtboek van Verwolde. En evenmin in de particuliere brieven van Verwolde tussen 1840 en 1900 betreffende pupillen waarvoor een studiebeurs wordt aangevraagd.

Maar ik vond het verhaal te aardig om u te onthouden.

Dat Wesseldijk vlot afstudeert is wel zeker. En op 3 juni 1865 wordt hij op het bevolkingsregister te Laren uitgeschreven en gaat als hulponderwijzer naar Doetinchem.

Dan wordt in 1867 op het landgoed Tongeren bij Epe, het begin gemaakt met de bouw van een school 'met onder hetzelfde stroodak de onderwijzerswoning'. Dit alles op initiatief van Charles le Chevalier, de "Weldoener van Tongeren".

En wanneer er een hoofdonderwijzer wordt aangezocht, solliciteert ook de jonge Wesseldijk naar deze betrekking.

Uit de meer dan zestig sollicitanten krijgt hij de benoeming.

Slechts drieëntwintig jaar oud doet hij op 2 augustus 1868 zijn intrede op Tongeren. Hij zal er tot zijn dood op 15 december 1908 blijven. Tongeren had het niet beter kunnen treffen.

Een volgende maal hoop ik wat meer over zijn "Tongerense jaren" te vertellen.

Wissel

"het Schrijverke"

Lijda van den Bremen-Jonker.

Inhoud

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (7)	
door J. P. den Breems-in 't Veld	1
De Kamp van Oldebroek	
door L. van den Bremen	6
Algemene ledenvergadering	11
door D. te Riele	
Mededeling genealogische bronnen Heerde	
door G. Kouwenhoven	12
Veldnamen te Oene (10)	13
"Een school om lief te hebben"	
De geschiedenis van de Tongerse school	
door J. C. Kreffer	17
De Afscheiding (vanuit de Hervormde Kerk) in Epe 1835-1843	
door Ds Chr. W. J. Teeuwen	21
De Kadastrale Atlas	
door F. Zandstra	24
Meester Wesseldijk	
door L. van den Bremen-Jonker	26